

Evoluția spiritului critic

— Eminescu și Socialiștii ¹⁾ |

Pe la sfârșitul deceniului al optulea al veacului trecut, statul român modern e constituit: *Unirea* definitivă a principatelor e un fapt îndeplinit și Principatele-Unite au luat fizionomia unui stat „european“ ²⁾

Vremea *prevederilor* și a *șteptărilor*,—deci a examinării elementelor civilizației străine pentru a valida ceea ce e bun și a invalida ceea ce e rău, a trecut.—Acuma s'a *experimentat* deja și nu mai rămâne decît a *constata* rezultatele experienței, a face bilanțul binelui și al răului, izvorit din introducerea formelor de viață apusene.

Critica, deci, ia un nou aspect. Ea nu mai are de examinat spre a alege, ci de constatat rezultate.—Și, dacă problemele lingvistice și literare; atît de importante pentru vechea critică, tot mai sînt la ordinea zilei, ele nu se mai pun cu atîta putere, căci bunul simț aproape a învins.—La ordinea zilei, acuma, se pune tot mai mult problema socială,—și, firește, din punctul de vedere al claselor care, avînd să sufere de pe urma nouăi stări de lucruri, au avut motivul să *critice* această nouă stare.

Această nouă fază a criticii,—faza a treia, deci,—care începe pe la sfârșitul criticii Junimii, e reprezentată, la început, de Eminescu care, avînd în concepțiile sale lingvistice și literare multe puncte de contact cu Junimea, și în cele politice cîteva,—se alipește de această grupare, păstrînd însă o atitudine independentă și în mare parte deosebită de a Junimii, ba uneori chiar contrară.

Această a treia fază a criticii este, și ea, un produs al culturii moldovenești,—și Eminescu, cași criticii anteriori, un A. Russo sau un Alecsandri, își dă samă de rolul cultural al Moldovei, de rolul ei de învățătoare a Romînilor de pretutindeni :

1) Un capitol dintr'un volum ce va apare încurînd.

2) Vezi asupra acestei chestii „V. R.“, I. 1, p. 112 etc.

„Moldova joacă în dezvoltarea modernă a Românilor un rol însemnat. Aici, în mare depărtare de șarlatanismul intelectual, de suficiența și corupția centrului politic al țării, s'a făcut binefăcătoarea reacțiune în contra ignoranței și spiritului de neadevăr al „academicianilor“¹⁾

Eminescu e atât de incredințat de incapacitatea culturală a Munteniei, încît, cînd e nevoit să constate un fapt cultural pozitiv în București, se miră :

„C'o adevărată părere de bine am văzut însă pronunțîndu-se, spre marea noastră mirare tocmai în București, o mișcare pedagogică sănătoasă....“²⁾.

El se simte, însfirșit, atât de moldovan, în cit, în vremea războiului, e foarte susceptibil cînd e vorba de gloria ce se cuvine soldaților din Moldova. În articolul „Moldoveni și Munteni“, polemizînd cu un ziar din București, zice:

„Ziarele bucureștene, atât literare cît și *conservatoare* (subliniat de Em.) fără deosebire, ignorează acest adevăr și pare c'ar lua mai bine foc în gură, decît să spue anume că Moldovenii se poartă escelent pe cîmpul de războiu“³⁾,

În privința limbii, Eminescu n'a vorbit mult. Aceasta din două pricini. Mai întîiu, pentru că nu se simțea competent, sau mai bine specialist. O declară singur:

„Nefiînd filolog de competență, deciar eu însumi că opiniunile mele sînt cu totul personale, și nu merită de a turbura lucrările filologilor noștri“⁴⁾

În adevăr, *acuma*,—generația lui Eminescu,—oamenii încep să se specializeze. În epoca anterioară, numită, din acest punct de vedere numai, cu drept cuvînt, eroică,—în epoca lui Alecsandri,—pe atunci cînd era de făcut totul, și cînd cei ce puteau face ceva erau foarte puțini,—pe atunci era vremea (și nevoia) spiritelor universale : Alecsandri face politică, scoate reviste, culege literatura populară, e director de teatru, scrie în toate genurile literare, în versuri și în proză, face filologie, etc. etc. Iar la capătul evoluției, cită am făcut'o până acuma, găsim pe un Sadoveanu sau Brătescu-Voinești care, ca să vorbim numai de literatură, scriu într'un singur gen. (Și dacă Sadoveanu scrie un ziar pentru popor, apoi aceasta, cum o poate pricepe oricine, este

1) *Curierul de Iași*, 1877 (în M. Eminescu, *Scrieri Politice și Literare*, editate de Ion Scurtu, „Minerva“, p. 362).

2) *C. d. I.* 1876, (S. P. și L. p. 281).

3) *C. d. I.* 1877, (S. P. L. p. 388).

4) *Albina*, Pesta, 1870, (S. P. și L. p. 74).

pentru că se mai cere încă și azi oamenilor de elită o activitate străină de meseria lor, în folosul propășirii poporului. În Ardeal, unde condițiile de azi samănă și mai mult cu cele dela noi de acum 40 de ani, un Goga e nevoit să se consacreze mai mult, poate, activității culturale decît literaturii.) — Eminescu e printre cei dintăiu care, dindu-și samă de seriozitatea lucrurilor, știe să se mărginească, să se specializeze, conștient de greutatea de a fi desăvirșit măcar într'o specialitate, chiar cînd îți consacrezî ei toate puterile sufletesti... Eminescu a fost numai poet, căci proza sa este puțină și e poezie în proză... Afară de aceasta, a mai fost și un *cetățean*, care și-a spus părerile sale,—și atita tot... Că uneori s'a amestecat, incidental, și în alte ramuri, precum în filologie,—aceasta dovedește că el a trăit la slirșitul epocii oamenilor „universalî“...

Iar o altă pricină, pentru care n'a vorbit mult în privința limbii, este aceia arătată de mai multe ori până aici, și anume faptul că pe la 1880 încetase primejdia stricării limbii. Dela aceea dată încetează lupta, în această privință, și a d-lui Maiorescu și a lui Alecsandri. Eminescu e conștient de acest fapt și, constatîndu-l, mai recunoaște încă odată rolul Moldovei în lupta pentru ferirea limbii de atentatele novatorilor :

„Lupta Moldovei contra numițiilor munteni nu este îndreptată în contra elementelor istorice ale Țării-romînești, ci în contra celor neistorice. E o luptă comună, la care tot neamul romînesc ia parte instinctiv, *cucerind bucată cu bucată* bunurile lui naționale. *Azi e limba pe care aceste stîrpiri o prefăcuseră într'o păsărească neînțeleasă*, mîni va fi poate organizarea socială...“¹⁾.

Acum că cei care prefăcuseră limba „într'o păsărească neînțeleasă“ n'au fost tocmai „elemente neistorice“, e altă vorbă. Se va vedea mai jos ce însemnează în limba lui Eminescu aceste „elemente neistorice“. Dealtmîntrelea, acela care a contribuit mai mult în Muntenia la prefacerea limbii „într'o păsărească neînțeleasă“, a fost, cum se știe și cum o spune aiurea și însuși Eminescu, Eliade Rădulescu²⁾, care n'a făcut parte din „elementele neistorice“.

Cu toată „necompetența“ sa, Eminescu, cum am spus, atinge, de cîteva ori, și problemele lingvistice.—Ba are chiar și cîteva încercări de fonetică : studii asupra pronunției dialectale³⁾.

În privința limbii, observăm două faze în cugetarea lui Eminescu.

Eminescu dinnainte de 1874, cînd se afla în străinătate și în legături strînse cu Romîniî din Ardeal și din Bucovina, *cînd în-*

1) *Timpul* (în *Culegere de articole d'ale lui M. Eminescu apărute în „Timpul“ în anul 1880—1891*, editate de Gr. Păucescu, p. 92).

2) *C. d. L.* 1877. (S. P. și L. p. 301).

3) *Manuscris de prin 1870*, S. P. și L. p. 409).

că nu căzuse cu totul sub influența Junimii, este un alt om decît Eminescu, de după 1874, cînd devine membru al Junimii. (Și vom vedea că, din alt punct de vedere, politic, Eminescu, pe lângă aceste două faze, mai trece și prin o a treia, aceea cînd e ziarist la *Timpul* în București). În această primă fază, de dinnainte de 1874, Eminescu, deși nu este etimologist ori analogist, nu simte aversiune împotriva reprezentanților acestor sisteme, ba încă e plin de pricepere pentru rolul binefăcător al acestor oameni,— după cum, și din punct de vedere al idealului social, deși nu e un „patruzeciopist“, face totuși concesii ideilor „innaintate“, în orice caz are o atitudine binevoitoare față cu ele și, cum se știe, admiră, în *Epigonii*, pe aceia care au putut să viseze regenerarea țării.—S'ar dovedi, deci, și pe altă cale, că „Iondul prim“ al lui Eminescu a fost optimist, cum susține d. Gherea.

Dacă este împotriva purificării „absolute“ a limbii de elemente străine, Eminescu admite, și chiar propune, o purificare moderată :

„Celor care vor o purificare absolută a limbii, li vom răspunde că acele vorbe, pe care vor ei să le alunge, sînt așa de concrete, așa de încrustate în țesătura limbii, încît trebuie să rupi țesătura toată ca să le scoți!...“

„Celor care nu vor acea curățire de fel [care vor, ca A. Russo, ca „limba asta turcită, grecită...“ să rămie așa], li vom răspunde că ei singuri sînt neconștienți, căci ei au lepădat o mulțime de vorbe grece și ruse, pe care le întrebuițau încă părinții lor,—și multe din vorbele pe care le scriu d-nii Florentin, Negruzzi ș. a.... s'or duce calea celor duse....“ 1).

Dar el pricepe și explică cu simpatie geneza tuturor sistemelor extreme :

„Mi se va spune, poate, că părerea lui Pumnul nu e bună. Dacă nu e bună, aceea însă stă, că *cronistice e dreaptă și scuzată*. După estremul latinității, a etimologismului absolut, inaugurat de bătrînul Petru Maior, care scria construcțiuni latine în romînește (*extrem, ce pentru deșteptarea noastră din apatia lungă față cu latinismul, era neapărat trebuincios*), după ridicarea la potență a a-celuiasi extrem de cătră următori, *trebuia neapărat să vină* contra lui extremul *fonetismului* absolut, a iubirii nemărgenite a limbii romînești și eschizivitate față cu limba latină și surori. *Aceste extreme au fost condiționate de însăși natura lucrului*,—nu poți defige mijlocul unei linii, pînă ce nu vei fi aflat punctele ei cele extreme.“ 2)

Eminescu, mai departe, apără pe istoricii ardeleni împotriva d-lui Maiorescu cu argumente decît care nici acuma nu se pot găsi mai bune. Se știe că d. Maiorescu a vorbit întotdeauna cu

1) Ms. de priu 1870 (S. P. și L. p. 14).

2) *Albina*, Peșta, 1870 (S. P. și L. p. 63).

dispreț despre istoricii ardeleni, mai întâiu pentru că falsificau adevărul istoric, și al doilea pentru că aceia au fost niște simpli cronologiști. Eminescu răspunde :

„Acei oameni, acei istorici, care au început istoria noastră cu o minciună, după cum zice d. Maiorescu,—de au scris tendențios și neadevărat, scuză cea mare nu o găsești tocmai în tendința și neadevărul lor? Trebuie cineva să fie mai mult de cît clasic, pentru a pretinde dela cel persecutat... să fie în toate drept... Șincai—chiar dacă n'ar fi afit de mare, cum pretindem noi că este, totuși el a fost la înălțimea misiunii sale,—la o înălțare cronistice absolută; pentru că dacă criticul ce-l califică de mincinos, ar fi avut bunăvoința de a cerceta istoria istoriei, atunci ar fi putut băga de samă, că procesul între scrierea istoriei la orice națiune, se începe mai întâiu și constă din cronografie...“¹⁾

Aceiași atitudine o are Eminescu și față cu redactorii ziarelor din Ardeal, care-și impestrău limba cu germanisme și pe care d. Maiorescu îi invinuia că corup naționalitatea rominească :

„Criticul [Petrino] ...rumeșă—o copie cam infidelă a d-lui Maiorescu—ceia ce a zis acesta în *Convorbirile literare* despre limba romină în ziarele din Austria... Eu din partea mea, sint mai puțin lugubru de cît d. critic, și deși fin la desființarea acelor greșeli, totuși nu văd în existența lor *desnaționalizarea noastră și corumperea poporului romin* [subliniat de Eminescu]“²⁾.

Și, cu această ocazie, Eminescu se ridică în principiu împotriva atitudinii luată de junimiști față cu fenomenele culturale ale Rominilor. Iată cum se exprimă el la începutul articolului din care am citat mai sus :

„După faimoasele critice, în sine bine scrise, ale d-lui Maiorescu, trebuia neapărat să iasă la lumină o școală a sa de partizani, care, minus spiritul de o fineță feminină și minus stilul bun și limpede al d-sale, să aibă și ea aceleași defecte, ce le are părintele, aceeași ridicare la nivelul secolului al 19-lea, același aer de civilizațiune și greutate, care din nenorocire sint numai o mască, ce ascunde adeseori numai foarte rău tendința cea adevărată și ambițiunea personală“³⁾.

Această atitudine a lui Eminescu se explică și prin inteligența sa, dar ea se explică mai cu samă prin faptul că Eminescu, care învățase în Bucovina și în Ardeal, care cutreerase toate ținuturile locuite de Romini și care se bucurase de bucuriile lor și suferise de suferințele lor,—acum, cînd scrie, trăește în Viena, între tinerii studenți Ardeleni și Bucovineni, încălzindu-se de luptele lor și îmbrățișându-le, până la un punct, aspirațiile, în orice

1) *Loc. cit.* p. 72--73.

2) *Loc. cit.* p. 70—71.

3) *Loc. cit.* p. 63.

caz pricepindu-le. Această apropiere de Ardeleni și de Bucovineni, de ardelenism și de bucovinism, a avut și un alt rezultat: Limba sa este plină de expresii întrebuițate numai peste munți, ca, de pildă: „a reflecta“ (= a răspunde), „a murit înainte de atîția ani“, „vom *abstrage* dela unele deprinderi“, „în Ungaria *veră*“, „nu ni se pare *consult*“, „*dătorie*“, etc. expresii de care nu s'a dezbărat cu totul, în proză, nici mai tirziu, de pildă cînd scria *la Timpul*.

„Ardelenismul“ acesta, Eminescu nu-l va pierde cu totul nici în faza a doua, nici atunci cînd va face parte din Junimea, din școala care și-a bătut joc cu cea din urmă cruzime de ardelenism. Vorbînd de o piesă localizată (*Revizorul* lui Gogol), în care localizătorul, d. P. Grădișteanu, pune în gura unui tip graiul ardelean, *șarjat*, *ridiculizat*, Eminescu protestează, zicînd că:

„a face *ridicolă* o pronunție în lăuntru unui ș'aceluiși popor, este procedura unui om care caută efect cu orice preț“¹⁾.

Dar această „procedură a unui om care caută efect cu orice preț“ este procedura lui Alecsandri din atîtea comedii! Este procedura lui Caragiale din atîtea schițe! Este una din „procedurile“ prin care Junimea se deslăta! În *Amintirile* sale, d. Panu ne istorisește ce efecte comice scotea V. Pogor din această „procedură“...

În această a doua fază însă, cînd Eminescu e sub influența Junimii, atitudinea sa, în privința sistemelor lingvistice, dacă nu e desprețuitoare și pătimaș adversară, e totuși deosebită de atitudinea din faza întâia.

În faza întâia, cum am văzut, Eminescu ia condeiul numai ca să *apere* „sistemele“; acuma îl ia, — foarte rar, nu-i vorbă, — numai pentruca să *le atace*.

Vorbînd de etimologiștii ardeleni, Eminescu zice că ei, urmărind „așa numita *puritate* a limbii“, „au crezut de cuviință a *prăda* *lexiconul* latinesc și acele ale limbilor romanice...“ Vedeți că Eminescu a schimbat tonul... Iar la argumentul că latinisții au făcut aceasta pentru a dovedi latinitatea limbii, argument la care Eminescu cel din faza întâia era senzibil, acuma răspunde că:

„Dar peste tot Romîni au dat prea mult pe părerea străinilor, *pe cînd această părere ar fi trebuit să ne fie cumplit de indiferentă și atunci poate mergeam mai bine*“²⁾.

Aiurea se ridică împotriva „plăsmuirii meșteșugite“ a limbii și cugetării „de cătră o anume academie“, parcă „poporul în două mii de ani n'a avut nici limbă nici cugetare...“³⁾.

1). C. d. I. 1876 (S. P. și L. p. 345).

2). *Conv. lit.*, 1877—1878 (S. P. și L. p. 310).

3). C. d. I. 1877 (S. P. și L. p. 308).

Dar acela împotriva căruia Eminescu este mai categoric e Eliade Rădulescu :

„Ruina frumoasei limbi vechi, care se scria încă cu toată vigoarea în veacul trecut, o datorim în mare parte înfrîngerii stricăcioase a lui Eliade“¹⁾.

Am văzut mai sus că, mai tirziu, în focul luptei sale împotriva păturii grecești suprapuse, „ruina frumoasei limbi vechi“ Eminescu o pune în spinarea acelei pături suprapuse...

Dar preocuparea lui Eminescu în privința limbii n'are mare însemnătate și e cu totul incidentală în cariera sa de scriitor. Încă odată : trecuse vremea primejdiei și Eminescu nu era omul care să sfarme uși deschise...

Innaintea de a sfîrși cu această chestie, ni se pare interesant a releva o idee pe care Eminescu a spus-o în treacăt, dar care este foarte adincă și care-l deosebește de junimiști. Este *popo-*
ranizarea limbii științifice de către intelectualii satelor :

„Invățător și preot coboară cultura în jos și traduc limba cosmopolită, nesemnificativă și abstractă a științii, care e domeniul lumii întregi, în formele vii, mlădioase și incintătoare prin originalitate a poporului“²⁾.

Dar acest lucru nu s'a întâmplat și pricinile sînt multe : Și faptul că cultura n'a străbătut, cum ar fi fost de dorit, la țară, și firea limbii rominești care, ca orice limbă romanică, este refractară la creațiuni, de cuvinte, voite—nu poate „da muguri“, ca să întrebuițăm o expresie chiar a lui Eminescu. Germanii, Rușii, Ungurii au *naționalizat* mult limba științifică, noi n'o putem face.—Oricum, dorința aceasta a lui Eminescu dă o notă caracteristică concepției lui și ne dovedește, și ea, ceea ce vom constata mai jos : că Eminescu a fost reprezentantul claselor de jos, vechi, rominești.

Să mai adăugăm aici și faptul că, cași Asaki, cași C. Ne-gruzzi,—care vorbeau de „conservativi“, „juste-milieu“ și „radicali“ în limbă,—și Eminescu și-a dat samă de legătura dintre tendințele politice și sistemele linguistice : El constată că acei care au fost „unioniști“ în politică, au fost „unioniști“ și în limbă, adică partizani ai unei limbi literare făcută pe baza ambelor dialecte. Cu această ocazie, Eminescu citează *România literară*,—încă o dovadă că, și după dispariția ei, ea era cunoscută³⁾. (Nu-mai d. Maiorescu să n'o fi cunoscut ?)⁴⁾.

Despre literatură,—lucru curios,—a vorbit puțin cel mai

1) *C. d. I.*, 1877 (*S. P.* și *L.* p. 301).

2) *C. d. I.*, 1877 (*S. P.* și *L.* p. 307).

3) Ms. de prin 1870 (*S. P.* și *L.* p. 413).

4) Vezi discuția în „*V. R.*“ I, 1, p. 116.

mare poet al nostru. Nu-i vorbă, și primejdia înstrăinării literaturii nu mai era mare pe vremea lui Eminescu, dar totuși ea era destul de mare ca să inspire încă grijă, în orice caz era mult mai mare decît primejdia stricării limbii.

Și Eminescu poate nici n'ar fi vorbit de literatură, dacă n'ar fi fost oarecum silit, în calitatea sa de redactor al părții neoficiale a *Curierului de Iași*, să-și spună cuvîntul asupra activității teatrului Național din Iași, cu care ocazie el dă dovadă de o strălucită cultură și pricepere estetică, căci paginile sale asupra genurilor dramatice nu sînt deloc mai prejos decît paginile cele mai bune din d-nii Gherea ori Măiorescu. Dar discuția acestor lucruri nu intră în cadrul studiului nostru.

Și'n privința literaturii observăm două faze în ideile lui Eminescu: Înainte de a veni în Iași, Eminescu a mai avut ocazia să vorbească de teatru, ca colaborator al unor gazete din Ardeal, unde se agita ideea unui teatru românesc ardelean. Și ideile *literare* ale lui Eminescu din această epocă se deosebesc de cele din epoca următoare. Dacă nu poate, de pildă, gusta piesele lui Bolintineanu, el gustă pe ale lui V. A. Ureche¹⁾. Prin urmare el nu judecă încă literatura românească, ca junimiștii, „de la nivelul secolului al 19-lea“, cum am văzut că se exprimă însuși el despre atitudinea desprețuitoare a d-lui Măiorescu...

În această vreme, Eminescu, — reacționarul²⁾ de mai firziu, — recomandă cu entuziasm pe Victor Hugo, pe acel „adorator al poporului și al libertății“:

„Pe acel bard al libertății îl recomandăm cu multă seriozitate junimii, ce va vrea să se încerce în drame naționale-romîne“³⁾.

O altă idee esențială a lui Eminescu din această epocă e preocuparea, — anti-junimistă, — de valoarea *etică* a artei:

„Voim ca piesele, de nu vor avea valoare estetică mare, cea etică însă să fie absolută... nu numai să placă, ci să și folosească, ba înainte de toate să folosească“,

și, din această cauză, se declară împotriva imitării autorilor de limbi oculte:

„Ca un post-scriptum voiu adauge un consiliu *esențial*, acela adică de a nu imita autori de limbi oculte, care n'au făcut calea în jurul lumii, d. e. ruși, maghiari, sîrbi, — din cauza simplă cum că aceștia au în adevăr cite ceva original care place, însă elementul etic din ei e infectat“³⁾.

1) *Familia*, Pesta, 1870 (S. P. și d. p. 57).

2) *Loc. cit.* p. 61.

3) *Loc. cit.* p. 62, 63.

Eminescu, cum se vede, in faza intăia e, cași in privința limbii, comprehensiv, conștient de nevoile momentului, el își apără

sărăcia și nevoile și neamul

și, încă odată, nu privește lucrurile, dela „nivelul secolului al 19-lea“...

In faza a doua, junimistă, nu că dezvoltă in cronicile teatrale, ce scrie, cine știe ce idei contrare celor din faza intăia, dar nu mai găsim nimic din acele idei și simțim bine că, dacă poate tot ar face caz de condiția etică a operei de artă, in orice caz nu ar mai recomanda pe Hugo, *penbrucă* este cintărețul *libertății*.

Acuma și Eminescu privește lucrurile „dela nivelul secolului al 19-lea“. Relativ la teatru, el declară că publicul e și mai prost decit prostul teatru din Iași¹⁾ și, generalizind, scrie:

„La noi in țară succesul mediocrității e foarte ușor și lupta tuturor elementelor mai bune peste măsura grea“²⁾.

In această fază, Eminescu se ridică cu putere impotriva teatrului francez modern. Eminescu este dintre aceia care, oridecateri pot găsi motivul, ocazia sau chiar pretextul de a arunca o săgeată impotriva culturii franceze, o aruncă cu bucurie. La noi, anti-franțuzismul, cu cit este mai pasionat, cu atita este o dovadă mai mult de reacționarism. „Noutățile“ ne-au venit din Franța, și mai cu samă „noutățile“ in ordinea politico-socială, și orice reacționar, odată cu Franța revoluționară, a urit și Franța literară,—și cu drept cuvint, căci, conștient sau inconștient, toți și-au dat samă, ori au simțit, că in literatura acestui popor, mai ales in perioadele lui de viață intensă, circula spiritul lui critic ireverentios și *frondeur*, cum se zice,—atentator la toate formulele tradiționale și sacro-sancte, ne respectuos față cu „familia“, „religia“ și „proprietatea“...³⁾

Și față cu lipsa de cultură și de gust in lucrurile literare, in ce își pune Eminescu speranța? Natural că el, ca toți criticii dinaintea lui,—cași'n privința limbii, cași'n privința politicii,—își pune toată speranța in Moldova, care „joacă in dezvoltarea Romnilor un rol insemnat“.

Așa dar, in privința limbii și a literaturii, Eminescu face parte din curentul critic moldovenesc, dind criticismului o nuanță de eclecticism: dreptul tuturor dialectelor; și admitind, cel puțin in faza intăia, și oarecare inriurare a sistemelor lingvistice noi-toare.

1) C. d. I. 1876 (S. P. și L. p. 347).

2) C. d. I. 1877 (S. P. și L. p. 354).

3) Pentru Eminescu, revoluția franceză e datorită „instinctelor cel-tice“, iar mișcările revoluționare din Rusia „instinctelor tartare“! (*Culegere etc.* pp. 98, 99).

*

Dar dacă pe la 1880 problema lingvistică și literară nu mai este atât de însemnată, primejdia înstrăinării fiind în mare parte înlăturată, — problema socială se pune cu o mare putere.

Formele politico-sociale europene, introduse în țară, își dăduseră roadele. — Înainte de a fi introduse acele forme, toate clăsele sociale își puseseră mari speranțe într'însele. Chiar boerimea mai inteligentă, nevăzind mare primejdie în ele, le îmbrățișase. Iar țărani, dacă ar fi știut de reformele ce se pregătesc, ar fi fost mulțumiți și ei. Se părea că acele schimbări vor aduce fericirea generală, buna stare a tuturor claselor, armonia socială.

Dar lucrurile au fost altfel : realitatea a desmințit așteptările.

Acea parte a boerimii, care a știut să se adapteze la noua stare de lucruri, e drept, n'a suferit nimica. Cel mult dacă libertățile și mai cu samă accesul mulțimii la treburile statului, acordate de constituție, au putut s'o nemulțumească, nu atât pentru prezent, ci ca o amenințare în viitor, când acele libertăți și acel acces s'ar fi putut realiza în dauna păturilor de sus. — De aici s'a născut, în această clasă, un curent împotriva „relelor“ *politice*, rezultate din noua stare de lucruri. — Să se observe bine : un curent împotriva relelor *politice* și nu *economice* ! — Teoretizarea cea mai conștientă a acestui curent s'a numit *juninism*. — La acest curent s'au alipit câțiva mandarina ai păturii intelectuale, câțiva aristocrați ai profesiunilor liberale, dintre puținii care, cel mai însemnat, a fost d. Maiorescu.

Dacă d. Carp a fost reprezentantul boerimii conservatoare, d. Maiorescu, al doilea corifeu al Junimii, a fost reprezentantul mandarinatului intelectual.

Iar când aceștia n'au vorbit în numele intereselor claselor de sus, au vorbit în numele „Statului“, — și nu în numele mizeriei claselor de jos.

Clasa cea nouă, burghezimea comercială și financiară și arhi-infima burghezime industrială, ca și profesiunile liberale născute din noua organizare a țării, — aceste clase nouă, care-și datoreau existența nouăi stări de lucruri și a căror condiție de existență și înflorire era această nouă stare de lucruri, — au fost mulțumite, n'au criticat nimica, nici rezultatele *politice*, nici pe cele *economice* ale introducerii formelor europene...

Clasele însă care *au suferit* pe urma acestei nouă stări de lucruri, care au suferit *economicește*, căzând în mizerie, și fără ca organizarea politică, care le-ar fi fost *favorabilă*, să le aducă vre-un folos, căci nu știau să se folosească de ea, — au fost : *țărănimia* cu *răzeșii* și *meseriașii*... Țărănimia, ne putându-se desființa, a căzut într'o mizerie din ce în ce mai mare ; răzeșii au fost ruinați și în parte desființați ; meseriașii au fost în mare parte distruși...

Pe la 1880 procesul de sărăcire a țărănimii, datorit acelor

împrejurări care au izvorit din comerțul de cereale, cași procesul de ruinare a răzeșilor, cași procesul distrugerii meseriașilor, datorit importului de fabricate străine,—este destul de înaintat, ca unii oameni, îndurerați de acest lucru, să dea alarma.

Și acei care dau alarma fac parte dintre *intelectualii* acelei vremi, oameni care, fie din pricina altruismului, fie din pricină că înșiși, prin naștere, făceau parte din clasele de jos, a căror durere, deci, o puteau simți în mod mai egoist, fie din pricina, mai intelectuală, a înaltelor interese de conservare a statului, amenințat prin ruina temeliei sale,—își însușesc nevoile acelor clase și fac, *în numele acelor nevoi*, procesul formelor sociale nouă și, deci, procesul acelei clase nouă,—a burghezimii,—care reprezintă aceste forme și care se folosește de ele în exploatarea claselor de jos.—Critica aceasta nu va fi, ca a junimiștilor, numai *politică*, ci și, și mai ales, o critică *economică*.. Acești intelectuali nu vor critica societatea din cauza lipsei unei cam metafizice necorespondențe între fond și formă, ci din cauza suferințelor celor mulți și mici.

Și acești critici vor găsi un sprijin puternic în pătura intelectualilor, și nu numai în altruismul acestei pături, ci și în interesele ei de clasă, căci acum, pe la 1880, clasa aceasta crescând din cauza multelor școli, începe concurența între membrii ei și deci deprecierea lor, ea nu mai este o clasă privilegiată ca mai înainte,—„*proletariatul* intelectual“ își face apariția...

Aceste interese, ale țărănimii, ale răzeșilor, ale meseriașilor și ale născindului proletariat intelectual, vorbesc în critica socială a lui Eminescu. „Reacționarismul“, cași „naționalismul“ lui Eminescu, la aceste interese se reduc ! Căutînd *principiul* criticii lui, desbrăcînd această critică de frazeologia filozofiei de stat germană, ajungem la concluzia, că Eminescu a făcut procesul nouăi organizații politico-sociale, în numele intereselor acelor clase, deși, la o privire superficială, s'ar părea că Eminescu este un junimist, care duce la extrem critica junimistă. În realitate junimiștii au criticat o organizare politică și critica lor a avut ca principiu, ca punct de plecare, interesele boerimii amenințate, în viitor, de cătră liberalism, pe cînd critica lui Eminescu, pe lîngă critica anomaliilor politice, făcută din punct de vedere reacționar (și într'aceasta el e junimist), a fost mai cu samă critica unei organizări sociale, din punct de vedere al intereselor claselor de jos, al claselor vechi, „pozitive“, cum le zice Eminescu (și aici nu e junimist).

Vom dovedi aceste lucruri.

În privința problemelor sociale, Eminescu a trecut, cași în privința limbii și a literaturii, prin mai multe faze, și anume prin trei.

Deosebirea între aceste faze, mai ales între întâia și a doua, nu stă atîta în ceea ce spune nou în faza a doua, cît în ceea ce *nu mai spune* în această fază.

În faza întâia, deși,—*fenomenalist*,—concepe societatea ca un

organism¹),—concepție pe care, în afară de socialiști, n'au avut-o decit reacționarii, căci liberalii au fost raționaliști,—deși se declară pentru domnia absolută²),—totuși, politicește, nu este partizan al conservatorilor romini, declarind că ambele partide sînt egal de rele³) și spunind că „burghezia“ se dă cînd cu Albii, cînd cu Roșii⁴). Mai mult, în această fază, care ține pînă la intrarea lui în Junimea, el are afirmații care, cași cea de mai sus relativă la partide, nu se poate imagina că le-ar fi făcut în fața a doua și mai des în fața a treia. Intr'un rînd laudă pe Dimitrie Brătianu⁵), pe care mai tirziu îl va ocări cu cruzime; altă dată declară că în Rusia s'ar face calăul tiranilor⁶), aiurea prevede cu bucurie că republica franceză (subliniez ambele cuvinte!) va bate pe Nemți după pace⁷), altă dată explică starea anormală a Austriei prin rămășițele trecutului⁸), etc. Intr'un loc apostrofează clasele de sus că au făcut „din o parte din oraș tirana celorlalte cinci părți“ ca să aibă „alegători pe sprinceană“⁹). (Mai tirziu va fi pentru menținerea celor 4 colegii). Iar în privința influenței străine, în general, declară că educația străină e rea, căci „impli-că spirit străin“, cultura străină însă nu¹⁰).

Această primă fază se caracterizează, deci, prin poziția independentă a lui Eminescu față cu partidele politice, pe care le acuză la un loc, precum și prin oarecare *juvenilitate*, dacă se poate spune astfel, a sentimentelor, prin oarecare „idealism“ și concesii făcute „revoluționarismului“. Dacă la acestea adăogăm și atitudinea lui Eminescu tot din această fază, față cu d. Maiorescu, despre care am vorbit mai sus, atunci ni se va lămuri și mai bine fizionomia morală a lui Eminescu dintre 1870—1874.

În faza a doua, care începe cu stabilirea lui Eminescu la Iași și intrarea sa în Junimea și care se caracterizează mai ales prin ideile cuprinse în conferința sa, din 1876, despre „Influența Austriacă“, Eminescu nu mai face nici o concesie „revoluționarismului“. El desvoltă acuma pe larg teoria domniei absolute, singura formă bună de guvernămînt¹¹). Acuma el nu mai are o poziție independentă față cu cele două partide, se ridică cu putere împotriva „franțužiilor“ (liberalilor)¹²) și începe, *deja*, să facă, incidental, teoria păturii grecești suprapuse din Muntenia (liberalii).

1) Ms. (S. P. și L. p. 1).

2) Ms. (S. P. și L. p. 10).

3) Ms. de prin 1870 (S. P. și L., p. 26).

4) Ms. de prin 1870 (S. P. și L. p. 393).

5) *Romanul*, 1871. (S. P. și L. p. 420).

6) Ms. de prin 1870, (S. P. și L. p. 33)

7) Ms. (S. P. și L. p. 35).

8) *Federațiunea*, Pesta, 1870, (S. P. și L. p. 37).

9) Ms. de prin 1870 (S. P. și L. p. 30).

10) Ms. de prin 1870, (S. P. și L. p. 31.)

11) *Influența austriacă*, 1876, (S. P. și L. pp. 84—88, 98—100, 102).

C. d. I. 1876, (S. P. și L. p. 201.) etc.

12) C. d. I. 1876. (S. P. și L. p. 223).

rasă străină¹⁾, de „baltă“²⁾, rasă căreia se datoresc toate relele țării, distrugerea în vreme de 50 de ani a claselor pozitive³⁾.

Faza a treia se caracterizează prin înregimentarea sa în partidul conservator, în care devine un militant, și prin faimoasa teorie a păturilor suprapuse. Caracteristic acestei faze e și faptul că Eminescu, fiind acum „gazetar“, nu mai poate vorbi ca până acuma, cu toată sinceritatea convingerii sale, ci caută să facă compromisuri de conștiință :

Am văzut că în faza a doua, înainte de a intra în redacția ziarului „Timpul“, Eminescu a fost dușman al constituționalismului și partizan al domniei absolute. Când vine la „Timpul“, ne-am aștepta să combată constituționalismul, acea formă nouă de organizare politico-socială introdusă din străinătate, fără ca țara să aibă nevoie de ea, acea formă care, după Eminescu, nu e bună nici pentru popoarele apusene, căci, cum zice el de atâtea ori (uitând însă pe Anglia și făcând anacronisme), țaria țărilor apusene se datorește absolutismului (...din veacurile trecute!). Dar nu! Eminescu, *acuma*, nu mai e împotriva constituționalismului, sau, vom vedea, nu mai e consecvent împotriva constituționalismului.

Deși, într'un loc, zice că ar trebui să ne „intoarcem parțial la trecut“⁴⁾; deși așteptarea ca formele nouă să dea un rezultat bun o compară cu așteptarea ca în câteva ceasuri să avem o grădină bătrână din niște copăcei răsădiți fără rădăcină⁵⁾; deși formulează undeva lozincă, ce ar trebui să urmăim, în cuvintele: „*Forme vechi, dar spirit pururea nou*“⁶⁾; deși declară că acei care au introdus formele nouă sînt străinii din Muntenia⁷⁾; — totuși nu numai că, aiurea, declară că reîntoarcerea la trecut e imposibilă și utopică⁸⁾, dar face toate eforturile ca să dovedească cum că constituționalismul n'a fost introdus de liberali, ci de boeri, la 1859, și de conservatori la 1866⁹⁾, că reformele dela Unire încoace (adică reformele cele „rele“.... complectarea formelor nouă) au fost făcute de conservatori¹⁰⁾, însfirșit așa cum face, și azi, orice gazetar de partid, silit să dovedească că partidul său a făcut totul!....

Dar atunci pentruce teribila luptă a lui Eminescu împotriva „Roșilor“, dacă formele nouă nu mai sînt rele ca la 1876, ca... în unele articole chiar din Timpul (în care Eminescu își descopere fondul)? Eminescu, firește, găsește argumentul: Lupta con-

1) C. d. I. 1876, (S. P. și L. p. 127).

2) *Conv. Lit.* 1874, (S. P. și L. p. 297).

3) *Infl. austr.* (S. P. și L. p. 93).

4) *Culegere de articole d'ale lui M. Eminescu*, p. 5.

5) *Culegere etc.* p. 20.

6) *Culegere etc.* p. 79.

7) *Culegere etc.* p. 91.

8) *Culegere etc.* pp. 57, 78 etc.

9) *Culegere etc.* p. 15, 56, 62.

10) *Culegere etc.* p. 51.

servatorilor,—și deci a sa,—împotriva „Roșilor“ e de dragul... constituționalismului și al formelor nouă! Eminescu se simte chemat ca, împreună cu partidul său, să conserve *intactă* constituția¹⁾ (cum se repetă banala istorie!) și să dea un fond formelor nouă²⁾.

Iată-l dar, în „Timpul“, departe de reîntoarcerea totală la trecut din „Influența Austriacă“, departe chiar de acea reîntoarcere „parțială“ la trecut dintr'un articol de pe la începutul activității sale de ziarist la „Timpul“, departe de necesitatea „formelor vechi“ din alt articol din „Timpul“ etc.

Aceste contradicții se explică, de sigur, prin necesitățile de oportunitate ale partidului pe care-l servea Eminescu. În realitate marele nostru poet a fost, întotdeauna, împotriva formelor nouă, și dacă la „Timpul“, (unde dealtmîntrelea nu s'a putut opri să nu arunce uneori fulgere împotriva acelor forme), le-a admis și le-a apărat, aceasta a făcut-o din motive de tactică ale partidului pe care-l reprezenta...

Fără a mai insista asupra altor contradicții, vom releva încă numai una. Eminescu, care în faza a doua acuză mișcarea dela 1848, acuma, pentru a combate pretenția „Roșilor“ că ei au făcut totul în această țară, citează, între semnele de vigoare și manifestările de independență națională, anterioare Roșilor, și această mișcare dela 1848!³⁾

Un alt caracter, decît contradicția, al activității lui Eminescu în faza a treia, este pasiunea și nedreptatea de care dă dovadă în scrierile sale. El merge așa de departe pe calea aceasta, încît injură pe liberali îngrozitor,... pentru că fac spitale la țară, căci... nicăeri, zice el, nu sînt spitale la țară și liberalii, care au pornit un fel de războiu de exterminare împotriva poporului, s'au simțit datori,—și nici pentru aceasta măcar Eminescu nu le e recunoscător!—să facă și ambulante!

*

Așa dar politicește, Eminescu a fost un reacționar cași junimiștii. Dar în Eminescu nu vorbea interesul vre-unei clase diriguitoare, ci al claselor mici, al meseriașilor, al razeșilor și al țaranilor. Din acest punct de vedere a criticat Eminescu formele nouă, care sînt rele, *pentru că* sărăcesc și distrug *aceste* clase.

Ca să pricepem și mai bine deosebirea dintre Eminescu și junimiști, să ne gîndim la atitudinea citorva corifei junimiști. Pe cînd Eminescu, cum vom vedea, a criticat societatea rominească în numele claselor de jos, d. Maiorescu a criticat societatea rominească din punct de vedere al necorespondenței între fond și formă și a luptat pentru ideea de „stat“, în numele statului, și nu al

1) *Culegere etc.* p. 16.

2) *Culegere etc.* p. 50.

3) *Culegere etc.* p. 9.

claselor de jos, ba dimpotrivă, a fost pentru preponderența celor de sus, cași d. P. Carp care, însă, a reprezentat ideea de „stat“ încă și mai mult din punct de vedere al claselor de sus, decit d. Maiorescu. In privința d-lui P. Carp, față cu Eminescu, avem de făcut o observație esențială: Eminescu a fost cu putere un adversar al Evreilor, pe cind d. Carp le-a fost întotdeauna favorabil. Acum, *dacă* d. P. Carp ar fi fost un reprezentant al claselor mijlocii—*înlocuite* de Evrei la început, *distruse* de Evrei, cit mai rămăsese din ele, mai pe urmă,—ar fi putut d-sa avea atitudinea știută față cu dinșii? Ar fi putut privi cu liniște, ca la un proces firesc, la înlocuirea claselor de mijloc prin acest element străin? Și, dimpotrivă, un reprezentant al claselor mijlocii ca Eminescu, putea el privi liniștit la acest lucru? Nu era fatal ca, sub o formă sau alta, să protesteze indurerat?—De *civilizația* străină s'au folosit mai întâiu clasele de sus, boerimea. *Din introducerea* acestei civilizații, de cătră boerime, a urmat infiltrarea Evreilor (vezi mai jos explicația lui Eminescu însuși). Boerimea a avut nevoie de acești străini, care s'o servească. Ea n'avea de ce să-i urască.—Nu tot așa și clasele înlocuite și distruse de acești străini.—Și Eminescu reprezintă aceste clase:

„Istoria celor din urmă 50 de ani, zice el, pe care mulți o numesc a regenerării naționale, mai cu drept cuvînt s'ar putea numi istoria nimicirii răzeșilor și breslașilor“.

Și adaugă imediat:

„Nimicindu-se însă talpa țării, era neapărat ca și stilpii să cadă. Au căzut și boerii“¹⁾.

Și Eminescu insistă pe larg asupra cauzelor ruinării claselor mijlocii.—Meseriașii, zice Eminescu, au fost distruși din cauza răpezii modificării a vieții, încit croitorii, de pildă, n'au putut să urmeze această răpede schimbare, și au fost înlocuiți

1) *Infl. austr.* (S. P. și L. p. 93).—Clasele mijlocii, fiind distruse, eași privilegiile boeremii și eași însăși acea parte a boeremii care nu s'a putut adapta formelor nouă (mai cu samă boerimea moldovenească) au simțit întotdeauna, în veacul al XIX-lea, simpatie pentru boerimea veche, cași aceea pentru acele clase. Este în simpatia reciprocă dintre aceste clase, care au coexistat în timp și care au fost lovite de acelaș dușman, un aspect curios de solidaritate în lupta pentru traiu. De aici simpatia reprezentanților acelor clase mijlocii pentru boerimea veche; de aici, deci, acel reacționism „boeresc“ al unor oameni eșiți din păturile de jos, pe care l'am observat, cu altă ocazie, și 'n literatura acestor reprezentanți ai claselor mijlocii. (Toate *iubitale* lor sînt fiice de boeri; Delavrancea, în *Odinioară și acum*, suspină după vremea cind căruțașii trăiau bine, căci încă nu erau eașile ferate, iar în *Ziua*, ca *pendant*, suspină după vechea boerime, arătindu-și tot dezgustul pentru burghezimea „parvenită“, etc. etc.) De aici, însfîrșit, cauza socială (căci este și o altă psihică) a acelu „1400“!

de străini; din cauza concurenței fabricatelor străine; din cauza desființării breslelor; din cauza lipsei de măsuri de apărare a „desrobiților”; din cauza egalității sociale introduse pripit în România, care a dat naștere „boeririi” claselor mijlocii, cărora a început să le fie rușine de muncă și să se arunce în funcționarism¹⁾. De aici infiltrarea Evreilor așa de adinc în organismul românesc: ei au umplut golurile lăsate de Români. Formele nouă de viață, zice Eminescu, distrug clasa meseriașilor, ai cărei membri se ngrămădesc la slujbe și:

„prin această grămădire la porțile privilegiilor și ale slujbelor,—rămân goluri economice, pe care le umplu un element străin,—*Evreii*. Unde bacalul boerit și-a închis dugheana, și-a deschis-o Evreul, unde fiul blănarului s'a făcut cinovnic, blănarul evreu și-a deschis dugheană, unde ciubotarul român s'a făcut custode al urbei,—adică paznic de noapte,—acolo Evreul și-a deschis ciubotărie”²⁾.

În acelaș timp, sint sărăciți și răzășii, prin procese nedrepte³⁾ (dar Eminescu nu spune *cine* a sărăcit pe răzeși. O spune acum d. Radu Rosetti...).

Iar „desfacerea parțială a latifundiilor, înmulțind numărul clasei feudale, „apăsarea devenind atomistică, țărănul începe a sărăci și a da înapoi” zice Eminescu⁴⁾, cu drept cuvânt, căci în vremurile vechi, în formele vechi de viață, *înmăintea de comerțializarea agriculturii*, înmăintea ca produsele agricole să ia caracterul de marfă, cotată la bursă,—un boer, cu cit avea mai multe moșii, cu atîta putea să ia mai puțin dela țărani, căci nici nu prea avea ce face, pe atunci, cu ceea ce nu ar fi putut consuma.

La aceasta Eminescu mai adaogă și aparatul formidabil al formelor nouă, pe care acești țărani, singura clasă, după Eminescu, care produce într-o țară⁵⁾, au fost nevoiți să-l susțină din munca lor⁶⁾.

E clar, credem, ce interese,—ce dureri,—vorbesc în critica socială a lui Eminescu. Și, dacă ar mai răminea vre-o îndoială, programul său economic, expus în ultimul său articol din *Culegerea* din „Timpul”:

„Ținta noastră a fost totdeauna conservarea elementului național... Conservarea *mai cu samă* a proprietății *mici* în mîna proprietarului român, conservarea *meseriilor* în mîna meseriașilor romîni”⁷⁾,

nu mai poate lăsa nici o îndoială.

1) C. d. I. 1877. (S. P. și L. p. 226).

2) *Infl. austr.* (S. P. și L. p. 95 etc.)

3) *Infl. austr.* (S. P. și L. p. 97).

4) *Infl. austr.* (S. P. și L. p. 97).

5) *Infl. austr.* (S. P. și L. p. 86).

6) *Infl. austr.* (S. P. și L. p. 101).

7) *Culegere etc.* p. 132,

Pentru Eminescu, cum se vede, păstrarea claselor vechi și păstrarea naționalității sint două fețe ale aceleiași probleme. Și ni se pune întrebarea: Fost-a Eminescu partizan al acelor clase vechi, *românești*, *pentru*că a fost naționalist, ori a fost naționalist, *pentru*că a fost partizan al acelor clase? E greu de răspuns. Un indiciu pentru ipoteza a doua ar fi faptul că Eminescu, în deosebire de toți ceilalți „naționaliști”, — Alecsandri de pildă, — nu vede în țaran un element pitoresc și arhaic, pe care să-l cinte ca pe un păstrător al rominismului, ne băgându-i în samă sărăcia, —ci, dimpotrivă, insistă întotdeauna asupra sărăciei lui. Și poate am avea dreptul să conchidem din aceasta, dar nu insistăm.

*

Acum, după ce am văzut mai ales atitudinea lui Eminescu față cu clasele sărăcite ori distruse de formele nouă, să vedem atitudinea sa față cu purtătorii formelor nouă, să vedem procesul pe care îl face acestora.

Eminescu, cum am văzut, bănuște, tuturor oamenilor politici în faza întâia, numai Roșilor mai pe urmă, că au copiat orbește Europa, aducând formele nouă de viață. Această clasă a Roșilor, zice Eminescu, e alcătuită din oameni fără meserie, corupți și incapabili să aibă o convingere¹⁾. Această clasă este timpită și leneșă²⁾; ea n'a produs nici un scriitor³⁾ (ceea ce nu este adevărat; și intrucit este adevărat, lucrul se explică prin aceia că această clasă și-a cheltuit energia pentru transformarea țării: Am văzut că C. A. Rosetti, de pildă, făgăduia mult ca poet) — Această clasă timpită și leneșă, a pus totuși mina pe stat⁴⁾, pe o țară de oameni harnici și inteligenți, (cu toate că nici condițiile istorice nu explică acest lucru ne mai auzit. Eminescu dă dovadă, în aceasta, de o curioasă concepție în sociologie, căci este ne mai auzit, ca o clasă fără nici o însușire favorabilă în lupta pentru traiu, și *impotriva* necesităților istorice, să pună mina pe conducerea unui stat!). — Această clasă parazită trăește exploataind munca claselor pozitive. Ea le exploatează prin frazeologie, — „export de grîne, import de fraze“⁵⁾, — și prin crearea a o sumedenie de funcții inutile⁶⁾. (Deși aiurea, pentru a combate guvernul care voia să desființeze unele funcții, zice că nu sint mulți funcționari, ci răi⁷⁾). Acești Roși exploatează cu atita mai crud, cu cât au gusturi foarte multe și foarte costisitoare, contractate la Paris, — gusturi care se plătesc cu sărăcia și mortalitatea țărănimii. — În sfârșit Eminescu prevede că, dacă domnia

1) *Culegere etc.* p. 52.

2) „ „ p. 124, 126.

3) „ „ p. 123.

4) „ „ p. 64.

5) - p. 64.

6) „ „ p. 15.

7) *C. d. I.* 1877, (S. P. și I. p. 225).

acestei clase mai durează, catastrofa, moartea țării, e de neînălțurată în cel mai scurt timp ¹⁾. (Că într'un loc Eminescu constată în ultimii 50 de ani, de la introducerea formelor nouă, un progres, „mai cu samă pe terenul politic“, datorit „contactului cu civilizația, cu ideile apusului“ ²⁾),—aceasta este una din neconsecvențele lui Eminescu).

Dar la Eminescu, cum am văzut, chestia socială se confundă, ori, mai bine, ia aspectul de chestie națională, întotdeauna.

Clasa cea nouă dacă este rea, și dacă a adus forme străine, trebuie să fie și de neam străin. De aici teoria păturii grecești suprapuse: Iar Roșii sînt în Muntenia, și nu în Moldova, ³⁾ pentru că în Muntenia clasa „de baltă“ (adică de cîmp) nu e românească, e bulgărească și grecească,—și mai ales grecească ⁴⁾. Roșii și funcționarii sînt strănepoții acelor Greci, pe care i-a alungat și afurisit Mateiu-Basarab ⁵⁾ (Căci pe vremea lui Eminescu istoria cunoștea un asemenea Mateiu-Basarab), sînt urmașii Fanarioșilor din veacul al 18-lea ⁶⁾, sînt fiii grecilor de la 1821 ⁷⁾.—Că unii dintre Roși sau dintre funcționari or fi fost Greci ori Bulgari, e sigur, deoarece orașele noastre sînt împetrițate; dar că toți, sau cel puțin marea majoritate, erau străini, nu e adevărat, și o spune și Eminescu, în „Influența Austriacă“, cînd nu avea pasiunea xenofobiei și cînd explică funcționariismul ca product al declasării vechii clase românești: meseriașii ⁸⁾.—În opera lui Caragiali, zăgrăvirea burgheziei liberale, critica acelorăși lucruri ca și în proza lui Eminescu, proporția Grecilor față cu autohtonii cred că e justă—și această proporție o cunoaște oricine. De altmîntrelea, în partidul celălalt, pe care îl reprezintă Eminescu, erau de asemenea mulți Greci, lucru foarte natural, deoarece și boerimea și orașenii,—elementul politic al

1) C. d. I. 1876, (S. P. și L., p. 242).

2) *Culegere etc.* p. 20—21.

3) Am văzut de atîtea ori că în Moldova, care n'a avut o clasă revoluționară, „burghezia“ fiind compusă din Evrei fără drepturi, liberalismul („Roșii“) n'a prins ca în Muntenia. Eminescu, deci e plin de laude pentru Moldova, și din acest punct de vedere (*Culegere etc.* p. 46). Iar lupta Moldovei critice împotriva Munteniei novatoare Eminescu o consideră, conform cu teoria păturei suprapuse, ca lupta elementului autohton împotriva elementului străin (*Culegere etc.* pp. 79, 92). Eminescu, cu această ocazie, observă cu bucurie faptul că liberalii din Moldova,—„fracțiunea“,—nu sînt „Roșii“ au altă origină decît „Roșii“, cu care sînt în dușmănie, sînt produse ale curentului ardelean (*Culegere etc.* pp. 59, 74). Observație interesantă, căci, în adevăr, curentul ardelean care n'a avut în Moldova influență, căci, în adevăr, curentul ardelean care n'a avut în Moldova influență, entă asupra limbii și a literaturii, a avut în politică,—puțină, nu e vorba, dar însușit destul de apreciabilă, ca să formeze un partid, mai bine zis o școală, de doctrinari.—Pentru ce n'a izbutit în lingvistică și literatură, am văzut; pentru ce a izbutit mai mult în politică,—nu e locul să discutăm aci.

4) *Culegere etc.* p. 99.

5) „ p. 97.

6) „ p. 47.

7) „ p. 106.

8) S. P. și L. p. 96 etc.

celor două partide, — s'au amestecat, mai ales în veacul al XVIII-lea, cu elemente grecești.

Eminescu e așa de cu pasiune pornit împotriva formelor nouă, în cit, uitînd că vechiul regim a fost fanariot, îl laudă ¹⁾. Laudă pe boerii vechi ²⁾ (mulți fanarioți ori fanariotizați, etc.), laudă pe cei ce ajungeau în rîndul boerilor, — „prin muncă“ ³⁾ — (mulți fanarioți ori fanariotizați) laudă pe subprefecții ⁴⁾ vechi ⁴⁾ (mulți fanarioți ori fanariotizați, etc.), laudă legiuirile vechi, ca Pravila împărătească ⁵⁾. (*importație străină*, tradusă din grecește). — El urăște atît de mult liberalismul, în cit acuză pe boerii Golești că s'au amestecat cu „Roșii“ ⁶⁾ (Dar Russo, Ghica, Alecsandri, etc.?)

Ura sa împotriva liberalismului, pe care el îl traduce prin „fanariotism“, e așa de mare, încît Eminescu, — deși antisemit, — preferă pe Evrei Grecilor, cu alte cuvinte preferă pe Evrei liberalilor! Evreii, zice el, sînt de zece ori mai onești, mai morali, mai umani decît Roșii ⁷⁾, urmașii Grecilor dela 1821! ⁸⁾.

*

Așa dar, rezumînd, Eminescu, critic al curentelor lingvistice, literare și politico-sociale, a fost un reprezentant al claselor vechi, distruse de formele străine, apusene, introduse în veacul al XIX-lea. Cum acele clase au coexistat în timp cu boerimea, Eminescu are simpatie și pentru această clasă veche. — Din cauza urei sale împotriva formelor străine, el urăște nu numai pe acei care au introdus acele forme, ci și clasa care s'a născut de pe urma acestor forme nouă, — și, pentru a înfiera mai puternic pe acei care au introdus formele nouă, precum și pe acei care au fost creați de ele, Eminescu îi declară, și pe ei, de străini. De aici xenofobia lui Eminescu, mai puternică împotriva celorlalți străini, care ne-au dat și adus formele nouă, decît împotriva Evreilor, care s'au infiltrat grație acelor forme nouă. — Să observăm, întrea-cît, că la noi mai toate clasele sînt, mai mult ori mai puțin, an-

1) *Culegere etc.* p. 121.

2) „ „ p. 112.

3) „ „ p. 117.

4) „ „ p. 225.

5) „ „ p. 232.

6) „ „ p. 107.

7) *Culegere, etc.* p. 107.

8) Fiindcă a venit vorba de antisemitismul lui Eminescu, trebuie să spunem că acest antisemitism e și civilizat și e și lipsit de exclusivism. Vorbînd de o reprezentație a unei trupe evreiești, el o laudă, (S. P. și L. p. 363), vorbind, ca revizor școlar, de o școală evreiască, el o laudă (S. P. și L. p. 258). E împotriva violențelor față cu Evreii, (S. P. și L. p. 122). Să plece 99% în America, cu restul ne-am împăca ușor: Unii Evrei merită drepturi (S. P. și L. pp. 106—107, 109). Evreii s'ar putea asimila prin încrucigare. Îi pare rău de cei spanioli, care s buni, că trebuie să fie puși la olaltă cu ceilalți. (S. P. și L. p. 116). Intr'uu loc vorbește de niște Italiani de confesie „israelită“, care sînt cu totul altăceva decît „Itzig“ „Șloim“, etc. (S. P. și L. p. 121).

tisemite; dar împotriva altor străini, nu se ridică decît reprezen-
tanții claselor de jos, distruse de formele nouă, venite din străi-
nătate. Xenofobia lui Eminescu este încă o însușire care-l deo-
sebește de junimiști, care au fost, uneori, invinuiți chiar de cos-
mopolitism, pe nedrept bine-înțeles....

Ideulul (și uneori și programul) politico-social al lui Emi-
nescu este reintoarcerea la trecut. El nu poate concepe o altă
stare decît cea trecută, în care categoriile sociale, în numele cărora
vorbește, să fie mai fericite, ori măcar să nu fie distruse. Eminescu,
spirit simplist în chestiile sociale, se oprește mai degrabă asu-
pra unei forme, reală odată, decî concretă, decît să conceapă
niște forme viitoare, alcătuite din dezvoltarea elementelor pre-
zente. La acest simplism a contribuit, desigur, și firea sa particu-
lară, acea poetizare a trecutului, acea tendință de a face abstrac-
ție de părțile rele și urite ale trecutului și de a exagera pe cele
bune și frumoase. La aceste două cauze ale *reacționarismului*
său, a mai contribuit, întărindu-le, o a treia, indeletnicirea sa
continuă cu *istoria* trecutului. Studiul istoriei e nu numai fo-
lositor, dar și indispensabil, nu numai pentru orice om de cultură,
dar mai ales pentru un om care se ocupă cu probleme politico-
sociale... Dar el poate să aducă și mari primejdii. Numai acela
care pricepe viața prezentă, numai acela care are destulă vigoare
de a trăi viața prezentă, numai acela care are destulă energie
vitală de a voi desfășurarea vieții — „care este un
act de creațiune constantă, mișcare, dislocare și improviza-
ție de fiecare clipă”, — numai acela care are destulă putere
de inițiativă intrinsecă ca să nu se mulțumească a fi un simplu
urmaș, ci și un creator, numai acela care imitează pe stră-
moși creînd mai departe, cum au făcut și ei, în loc de a-i
copia, — numai acela se poate folosi cu adevărat de istorie, trans-
formînd-o în substanță vie, în factor de progres, căci „trecutul nu
poate fi interpretat decît prin cea mai mare putere a prezentului”.¹⁾
Observ, în treacăt, că la noi, unde studiile istorice sînt singurele,
poate, studii serioase, reacționarismul păturii culte se explică, în
parte, și prin preocuparea cu aceste studii, *necontrabalansate prin*
studii de altă natură, ca sociologia, economia politică, biologia,
filozofia biologică, etc.

Și Eminescu, din toate aceste cauze, a fost unul dintre
aceia care se mulțumesc a fi urmași. În „Sărmanul Dionis”,
cea mai caracteristică bucată pentru psihologia lui Eminescu,
el se complăce în visul că trăiește pe vremea lui Alecsan-
dru cel Bun. El nu poate concepe viața decît ca o copie a
trecutului... La această stare sufletească a mai contribuit

1) A se vedea, în privința acestei chestii, studiul lui Nietzsche asupra
„Folosului și neajunsurilor studiilor istorice”, tratate din punct de vedere
al filozofiei sale energetice; și analizele lui Jules de Gaultier asupra aceluși
studiu, făcute din punct de vedere al „bovarismului” său, în *La Revue des*
Idées No. 52 și *Mercure de France*, vol. LXXII, No. 269.

și un alt fapt: firea sa, innăscută ori ciștigată mai tîrziu, lipsa sa de voință, neputința sa de a reacționa,—catehisată în *Glossa*,—care este și cauza *psihică* a pesimismului său, cum am arătat aiurea 1)

După Eminescu, vor veni alți reprezentanți ai acelorași dureri, — care vor face societății rominești același proces, dar care vor căuta soluții în altă parte, decît în trecut, în combinarea a ineseși elementelor prezente. Aceștia vor fi socialiștii de altă dată, care reprezintă a patra fază a criticii, și care sint o apariție tot moldovenească. Dar vom vedea că și aceștia, fiind nedrepti în multe puncte ale criticii lor, adică ne pricepînd nici ei realitatea, vor recomanda tot soluții utopice,— utopia revoluționară, în loc de utopia reacționară a lui Eminescu,— și ambele aceste faze critice se vor pierde în zădar, durerile celor mici așteptînd, mai departe, pe aceia care, pricepînd și nevoia criticii, dar și nevoia construcției pe baza formelor nouă și în marginile lor,— vor fi în stare să facă sinteza criticismului și a patruzecioptismului, cum a făcut'o altădată Russo ori Kogălniceanu.

II

După cum la o privire superficială s'ar părea că Eminescu a fost un ultra-junimist, — și am văzut că în realitate n'a fost așa— deasemenea, la o privire superficială, unora li s'ar părea că socialiștii ar fi fost reprezentanții proletarilor, iar altora că ei ar fi plecat dela niște *teorii* cetite în cărți și ar fi încercat să facă aici un partid, care să nu corespundă nici unui interes adevărat. În realitate, ei au plecat dela dureri și interese adevărate, dela aceleași dureri și interese, dela care a plecat și Eminescu.

În critica socialiștilor de altădată vorbesc interesele țărănimii, ale răzeșilor și ale meseriașilor, și aproape deloc ale născîndului proletariat. — „Proletarianismul“ și „internaționalismul“ socialiștilor de altă dată, cași „reacționarismul“ și „anti-străinismul“ lui Eminescu,—la aceste interese se reduc! Căutînd *principiul* criticii socialiste, dezbrăcînd această critică de frazeologia socialismului german,—după cum la Eminescu am dezbrăcat'o de acea a filozofiei de stat germane,—ajungem la concluzia că socialiștii, pe căi deosebite de ale lui Eminescu,—dar care de cele mai multe ori se'ntilnesc,—au făcut *acelaș* proces al *aceleiași* organizări sociale, în numele *acelorași* interese ale *acelorași* clase, cași Eminescu. Iar leacurile propuse, deși exprimate în frazeologia altor programe, au fost, în mare parte, inspirate de situația reală, făcîndu-se numai foarte puține concesii, cum vom vedea, programelor „proletariatului“...

1) *Curentul eminescian*, Noua Revistă Romină. vol. 3 No. 36. Voin arăta altădată cum cauzele sociale, studiate în acest articol, s'au grefat pe această cauză psihică, pentru a da naștere pesimismului lui Eminescu.

Evanghelia vechiului socialism a fost „Ce vor socialiștii Romîni“¹⁾. În acest studiu-program, se analizează clasele sociale din România, relele societății,—și se propun și soluții.

E foarte curios că în acest studiu se analizează *toate* clasele sociale pe larg,—afară de..... *proletariat!* Și proletariatul nu e analizat, pentru un motiv foarte simplu, pentru că nu există! Mai mult: Socialiștii dovedesc cu o serie întreagă de argumente că industria mare e imposibilă în România:

„Deci oricum vom învîrți și suci lucrurile, este văzut că burghezia noastră n'are cel mai mic teren pentru a întemeia o industrie națională, pentru organizarea producției industriale“²⁾.

Și, dacă nici *în viitor* socialiștii nu prevăd o industrie națională, e clar că ei nu pot spera, *nici în viitor*, în existența unui proletariat.

Socialiștii de pe atunci nu doresc *nici* proletarizarea țărănimii:

„Și ce vom avea în viitor în schimb cu jertfirea producătorilor mici? Vom avea o aristocrație bogată în ale cărei mini va fi adunat pămîntul țării rominești, o aristocrație dobitoacă, crudă, timpită, ca și cea din străinătate și vom avea proletariat agricol. *Frumos viitor!*... Grîul produs de proletarii agricoli va trece în străinătate, și mai mult decît azi, pentru a aduce juvaere, pălării, mătăsuri, catifele, etc. Am putea descrie încă multe din relele... etc.“³⁾.

Și dacă nu există proletariat, dacă prevăd imposibilitatea proletariatului industrial și nu doresc proletariatul agricol,—atunci în numele căror interese se ridică socialiștii? În numele căror clase fac procesul societății rominești de pe vremea lor?

Socialiștii se ridică împotriva acelorăși „Roși“ ai lui Eminescu, cărora ei le zic „burghezi“.—Și, cași Eminescu, ei deplîng mizeria țărănimii și nimicirea meseriașilor, și în numele acestor clase se ridică împotriva formelor nouă:

„Meștera noastră burghezime, pentru a zidi clădirea netemeinică a întocmirii burgheze capitaliste [introducerea formelor nouă de cătră Roși, ar zice Eminescu] și-a luat totodată sarcina, cu știre ori ba, de a nimici, de a expropria pe proprietarii țărani, de a îngropa în zidul acestei întocmiri pe țaranul romîn; întocmai după cum Meșterul Manole a zidit pe soția sa în zidurile mănăstirii dela Argeș“⁴⁾.

Desvoltîndu-se gusturile de bun traiu ale acestei „burghezii“,

1) *Revista socială*, 1884.

2) *Rev. soc.* p. 437 etc.

3) *Rev. soc.* pp. 439—440.

4) *Rev. soc.* p. 428.

importul crește, și cu cât crește el, cu atita crește exportul de cereale, cu alte cuvinte exportul „hranei poporului“, incit

„producătorii mor de foame, în timp ce hrana lor se trimite peste nouă țări și nouă mări cu drumurile de fier făcute pe seama poporului“¹⁾.

Și zugrăvind această mizezie a țărănimii, pricinuită de formele nouă, socialiștii, cași Eminescu, constată că sub vechii boeri, înainte de formele nouă, țărani stăteau mai bine²⁾.

Aceiași burghezime aduce nu numai sărăcirea țărănimii, ci și distrugerea industriei mici, a *vechii* industriei casnice țărănești, cași a meseriașilor din orașe:

„Cu cât crește importul și mai ales cea parte a importului care face concurență producțiilor țării, cu atita aceste produse și ramurile de industrie ce le produc pier, se sting. La țară pier industriile casnice, la orașe industriile și meseriile vechi. Despre însemnătatea ruinii producției orașenești vom vorbi mai jos, cit despre ruina industriei casnice de pe la sate este ușor de văzut că lucru de samă nu poate fi“³⁾.

„Meseriașii noștri expropriați prin concurența unei fabrici din Austria, nu vor merge în cea fabrică să lucreze ca salariați, ci vor pieri de foame și de alte lipse aice, în patria lor“⁴⁾.

Dar socialiștii nu uită să suspine după nici o clasă *veche* („reacționară“).

Ei arată cum introducerea formelor nouă ruinează și o altă ocupație productivă, cărăușia:

„Drumul de fier ia țaranului cărăușia din mîni și-l leagă de oraș care îi sug toată vîaga ce i-a mai rămas după ce și-a luat proprietarul partea. Cu drumul de fier vine o exploatare care îi dă lovitura de moarte și *ne unim în totul cu poetul nostru cind zice...*“⁵⁾—

și se citează „Doina“ lui Eminescu:

Și cum vin cu drum de fier, etc...

Amintesc aci, încă odată, jalea lui Delavrancea după această clasă a căruțașilor și aversiunea lui pentru clasa nouă burgheză.

Unde sînt „proletarii“ în tot acest proces ce-l fac socialiștii de pe atunci formelor nouă?

Dar poate mai interesant încă de cit această analiză ce o

1) *Rev. soc.* p. 423.

2) *Rev. soc.* p. 407.

3) *Rev. soc.* p. 414.—Vedeți pe socialiști! îi doare inima de meseriile vechi!

4) *Rev. soc.* p. 424.

5) *Rev. soc.* p. 422.

fac socialiștii societății românești din vremea lor, este programul practic, pe care-l propun.

În acest program este numai o singură cerere pentru „lucrătorii de fabrici“ :

Cu totul în dezacord cu constatarea lipsei de industrie în România, deci cu lipsa de lucrători de fabrici, programul cere ajutorul statului pentru societățile de lucrători care ar voi să deschidă fabrici... 1). E, evident, un chip de a-și achita conștiințasocialistă, căci de unde erau să se găsească lucrători de fabrică, dacă nu erau încă fabrici?....

Incolo, tot programul „socialist“ e un program *țărănist*, cam utopic în idealul lui, dar foarte cuminte în concesiile pe care este dispus să le facă: „a lucra individual, pe pământ împărțit, în bucăți“ 2), program care ar putea fi însușit de orice democrat înaintat și cam utopic, fie el chiar dușman al socialismului.

Iar dacă la acestea vom adăoga munca practică, mai caracteristică decît programele, a vechilor socialiști, care se mărgineau aproape numai la organizarea petiționării țărănilor pentru a li se vinde dela stat, sau cu ajutorul statului, parcele de pământ necesare pentru traiul lor, — atunci vom înțelege și mai bine ce dureri concrete au dat naștere socialismului de altădată.

Socialiștii au criticat formele nouă, pentru că erau în dauna unor clase vechi, „reacționare“. În lupta lor practică, au luptat mai în special pentru una din aceste clase „reacționare“, pentru țărănime.

Să vedem acuma cum critică, în special, socialiștii pe aceia pe care Eminescu i-a numit „Roși“, și pe care ei îi numeau „burghezi“. — Vom vedea că și aici critica socialiștilor e la fel cu a lui Eminescu.

Socialiștii, dacă n'au ajuns la teoria păturii suprapuse străine (și nu aveau motive să ajungă: erau „internaționaliști“ !), apoi, în critica „burgheziei“ (a „Roșilor“ lui Eminescu) se întilnesc perfect cu dînsul.

Cași Eminescu, — și cași junimiștii, — socialiștii susțin că formele „burgheze“ au fost introduse fără ca condițiile sociale ale țării să necesiteze aceasta:

„Istoria va învinui cu drept cuvînt pe tinerimea dela 1848 cum că a copiat fără critică instituțiile burgheze, atunci cînd aceste instituții arătaseră ce frumuseți cuprind“ 3). (Prin această „critică“, socialiștii înțelegeau alegerea acelor lucruri care ar fi fost favorabile... *țărănimii și me-*

1) *Rev. soc.* pp. 445, 448.

2) *Rev. soc.* p. 441.

3) *Rev. soc.* p. 396.

seriașilor, de oarece procesul pe care-l fac „burghezimii“ e, cum am văzut, făcut în numele acestor clase !].

Această clasă,—zic socialiștii, cași Eminescu,—„burghezia“, venită din Paris, cu gusturile exigente și stricate, avind nevoie de un mare import de lucruri scumpe pentru satisfacerea acestor gusturi,—dă griul țăranului pe mătășurile franțuzești ¹⁾,—și, cu cît „sus cresc cererile“, cu atita „jos“, din cauza formelor nouă, „se mpuținează producția“ ²⁾.

Clasele de jos sînt sărăcite, zic socialiștii, cași Eminescu, prin „un număr nespuse de mare de slujbași“, „o droaie de prefecti, subprefecti, comisari, șpioni polițienesci, controlori, controlori de controlori, copiiști... magistrați, portărei, avocați etc. etc.“, creați de formele nouă, „care iau mare parte din producțiune, consumind-o fără nici un folos“,—prin slujbașii care se recrutează din vechile clase pozitive, „îndepărtîndu-se dela producțiune tot mai multe brațe“ ³⁾. Această stare socială e, apoi, caracterizată, cum constată și Eminescu, „prin desvălirea corupției, lipsei de rușine, de convingeri, de conștiință la partidele noastre politice“ ⁴⁾. Și, tot cași Eminescu iarăși, socialiștii văd catastrofa, „moartea chiar a existenței noastre naționale“, dacă programul lor nu se aplică imediat ⁵⁾.

Așa dar, socialiștii, *deși* profesau socialdemocratismul, în realitate vorbeau în numele și în favoarea claselor apăsate, „reacționare“, și cele mai rominești.—Ei profesau, ca social-democrați, „internaționalismul“... Vom vedea că, *în fond*, ei n'au fost internaționaliști.

Pentru aceasta, să vedem atitudinea lor față cu alte probleme,—acolo unde, nefiind vorba de politică, unde *programul* ne impunîndu-le nimic, putea să apară fondul lor adevărat.

Acești reprezentanți ai claselor *vechi* și mai cu samă ai țăranimii,—în privința limbii și a literaturii, au fost și în teorie, dar mai cu samă în practică, adevărați „țărăniști“, ba chiar „moldoveniști“, ducînd principiile și procedeele școalei critice moldovenești până la extrem. Socialiștii de pe atunci își fac un merit de a scrie cît mai aproape de limba poporului și întrebunțează cît pot expresiile moldovenești, considerînd oarecum expresiile muntenești ca deja mai „străine“. Un alt izvor din care ei scot cuvinte și forme ale cuvintelor, e literatura bisericească veche. (Ei scriu, de pildă, *beserecă*, etc.). Ei își fac un punct de onoare de a întrebunța cît mai puține neologisme, este o emulație între

- 1) *Rev. soc.* p. 414.
- 2) „ p. 434.
- 3) *Rev. soc.* p. 404, 426.
- 4) *Rev. soc.* p. 425.
- 5) *Rev. soc.* p. 434.

dinșii ca să găsească echivalentele românești ale neologismelor, și dorința lor supremă este a scrie o bucată întreagă fără nici un neologism... Acești reprezentanți ai... „proletarilor“, au fost cei mai „țărăniști“ și mai „moldoveniști“ oameni. Stilul lor mișună de „hăul“, de „jariștea“, de „pojarul“, etc... Inchipuiți-vă în Apus pe socialiști (=reprezentanți ai *proleturilor*) făcând școli lingvistice și literare *țărăniște*, făcând din țărănism un articol din cele două-trei ale crezului lor! Și culegînd expresii și forme din textele vechi religioase! Din acest punct de vedere, socialiștii sînt adevărații urmași ai lui Alecu Russo care,—mai mult decît oricare alt critic, decît chiar Kogălniceanu căruia Russo îi bănuște că întrebuițează prea multe neologisme în *Steaua Dunării*,—a fost împotriva oricărui schimbări și innoiri în limbă, rugîndu-se de novatori să lase Romînilor „limba asta așa greacă, turcită“, cum s'a format în cursul vremii¹⁾.

Acest arhi-naționalism lingvistic și literar al reprezentărilor... „proletariatului“ „internațional“, ne dă dreptul să spunem că, dacă doctrina nu ar fi *impus* acestor oameni internaționalismul, ei ar fi fost printre cei mai încărnați naționaliști²⁾.

1) Nu vom vorbi mai pe larg, aici, de rolul „Contemporanului“ în privința problemelor lingvistice și literare.—La aceasta, să se adauge și activitatea lui științifică, *introducerea* teoriilor științei moderne, precum lupta lui *impotriva* plagiatorilor, adică *pentru* asimilarea științei străine.—activitate despre care am vorbit aiurea („V. R.“, I, 2, p. 258—259, nota). Transcriu aici o parte din programul „Contemporanului“, publicat în No. 1, anul I (1883) al acestei reviste, pe care îl laudă, firește, *Convorbirile literare* și pe care „Contemporanul“ l'a îndeplinit cu sfințenie:

„Scopul nostru e a face cunoscut publicului romin cum privește știința contemporană lumea. Vroim să aducem în țara noastră discuțiunea asupra marilor teorii științifice la ordinea zilei la popoarele civilizate din Apus...“

„Scopul nostru mai e de a purta o luptă inverșunată în contra producțiunilor științifice greșite și mai ales contra cărților de școală, căci dacă acestea vor fi rele, atunci nu putem aștepta nemiță, nici de la generațiunea nouă... Cursurile profesorilor din toată țara încă vor fi criticate în revista noastră...“

„Pentru a mintui cultura noastră științifică de o decădere mai mare decît cea de acum, trebuie să luptăm fără milă în contra ignoranței și șarlatanismului și să rupem maștele...“

„Cauzele acestei stări ticăloase în care ne aflăm, cauza, că avem forme fără fond [acest stîgîat îl scosese demult d. Maiorescu], trebuie căutate în nesocolința cu care s'au împlut locurile de profesori cu tot felul de oameni. S'au fundat școli peste școli și profesorii au trebuit să fie improvizati.“

„În privința literară vom critica producțiunile... Vom fi foarte aspri în critica noastră, dar sperăm că și alții ne vor critica pe noi. Ar fi un bine necalculabil, cînd ar ști oricine, că ceea ce s'ar scrie și publica nu va trece neobservat și că ceea ce va fi bun se va deosebi și lauda.“

2) În 1889, un socialist trecînd în partidul radical, își justifică trecerea sa prin aceea că partidul radical are acelaș program cași socialiștii reînume („socialist“) rare sparie lumea și împiedecă răspîndirea prominișului.—Cineva, probabil tot autorul broșurii „Ce vor socialiștii romini“, recunoscînd că d. Panu are acelaș program cași socialiștii, însă asupra foloaselor etichetei de „socialist“, arătînd „însemnătatea psihologică a firmei, influența ei asupra spiritului“. Autorul scrie: „Se zice „no-

În arhi-naționalismul lor lingvistic și literar, care mergea *alături* de doctrinele lor împrumutate și care, în orice caz, nu izvorau din acele doctrine,—în acest arhi-naționalism, în care socialiștii își exprimau adevărata lor „fire“, vedem noi că fondul lor prim a fost naționalist. Poate că dacă ar fi simțit că „eticheta“ îi „obligă“ să nu fie naționaliști nici în limbă și literatură, ei ar fi fost și aci împotriva „firii“ lor, ar fi fost franțuziți, neologisiți, etc.

Democrat, aristocrat, naționalist, internaționalist, etc.,—omul se naște așa. Aceste lucruri sînt organice. Și naționalismul socialiștilor, manifestat, în vremea cînd erau robi ai *formulelor*, numai în limbă și literatură,—naționalism de care acei socialiști dau dovadă acuma, cînd au scăpat de jugul *formulei*, și pe care unii îl duc până la șovinism și xenofobism,—ne face să credem, încă odată, că fondul prim al socialiștilor, *reprezentanții și ei ai claselor mijlocii și ai celei țărănești, și protagoniștii ai acordării de drepturi la Evrei*, a fost un fond naționalist. Vechii socialiști, care au fost niște internaționaliști de formulă, în fond au fost niște naționaliști, dar căroră le-ar fi fost rușine să se declare naționaliști.

Acum, cînd am văzut că critica socialiștilor se asemănă cu cea a lui Eminescu,—că și ei și el se ridică împotriva formei sociale din vremea lor, în numele intereselor claselor de jos, oprite și sărace, că se ridică nu numai împotriva aspectului politic al formelor nouă, ca junimiștii, ci împotriva felului de împărțire a bogăției naționale, revendicînd o mai mare parte pentru categoriile sociale obișnuite,—acuma pricepem mai bine, ceea ce am mai relevat altădată¹⁾, că sufletul *reacționarului* Eminescu n'a fost așa de străin pentru socialiști, că, cu toată deosebirea de *soluții*, socialiștii au simțit în Eminescu un suflet tovarăș, de unde a urmat că mai toți socialiștii, dacă nu toți, au fost eminesciani, găsind în poezia maestrului răsunetul propriilor lor dureri. Desigur că poezia lui Eminescu e condiționată și de alți factori²⁾; dar factorul social e, fără îndoială, tristețea produsă de ruina claselor „pozitive“,—și această tristețea, care n'a găsit răsunet în patruzeci-optiști, a găsit răsunet în tinerimea îndurerată de mizeriile claselor *vechi*, care a îmbrățișat „socialismul“.

Din acestea se va înțelege, apoi, și alt fapt: acela că Eminescu a fost considerat, acum vre-o 20 de ani, de cătră speța lui Cuconu Leonida și Titircă Inimă rea, ca un *socialist*.—Chiar pentru aceia care nu cunoșteau proza sa.—nemulțumirea, revolta, atacul la formele sociale ce respiră poezia sa, erau deajuns pen-

blesse obligé“. adică faptul că ai un titlu de nobil te face să faci unele lucruri peste firea ta, ori să te oprești de la faptele care natura te-ar împinge cu tărie. Așa putem zice și „Socialisme obligé“...“ (*Drepturile omului*, 16—19 Februarie, 1899, reproduc și în *Contemporanul*, Anul VI, No. 12).

1) *Noua Revistă română*, vol. 3, No. 36.

2) Am vorbit mai sus, în treacăt, de factorul pur psihic.

tru ca Eminescu să fie calificat, de cătră vulgarul care știa ceva despre dinsul, ca *socialist*!).

Așa dar, în *critica* societății, Eminescu și socialiștii samănă perfect. Și, dacă tinerimea a fost atrasă de acești oameni, aceasta se datorește criticii, și nici de cum soluțiilor propuse. (Și tot critica, iar nu soluțiile junimiștilor, au atras mulți tineri de valoare în partidul junimist).

Acele soluții, la ideal, erau: pentru Eminescu, reîntoarcerea la trecut (la care trecut?); pentru socialiști: societatea socialistă sau, mai bine zis, „viitoare“...

Dar nici Eminescu nu crede (în majoritatea afirmațiilor sale) realizabil idealul lui,—și nici socialiștii.

Și Eminescu și socialiștii se mărginesc la un program,—mai vag al lui Eminescu, mai precis al socialiștilor,—program favorabil claselor mijlocii și țărănimii.

Deosebirea dintre dinșii este numai politică. Eminescu este un conservator. Lui nu-i place liberalismul politic, dar se resemnează. Se resemnează însă cu greu, și ca să dăm un exemplu care ilustrează totul, el e împotriva reducerii celor patru colegii la trei. *Democratismul*, pentru Eminescu e sinonim cu *demagogismul*. Cînd înșiră formele posibile de guvernămînt, el scrie: *despotismul, oligurhia și... demagogismul*,—acolo unde altul ar scrie *democratismul*.²⁾—De aici ura lui cea mai mare împotriva celui mai înaintat democrat dintre patruzeciopțiști, împotriva lui C. A. Rosetti.

Socialiștii, din potrivă, voesc democratizarea țării. Ei cer votul universal. De aceea, omul pe care-l vor stima mai mult dintre patruzeciopțiști va fi C. A. Rosetti.

Cînd socialiști protestează împotriva asemănării lor cu junimiștii,³⁾ n'au dreptate în totul, căci în critica introducerii formelor nouă se asemănă; dar protestul lor e în mare parte îndreptățit, căci socialiștii, în deosebire de junimiști, au criticat aceste forme din punctul de vedere, al claselor de jos, și apoi, ca

1) Vezi *Culegere etc.* p. 127, unde spre a se apăra de socialism, formulează nota reacționară.—De altmîntrelea, Eminescu se pare că a avut momente de „socialism“, și aceasta rezultă nu din „Împărat și proletar“, cum au voit unia, căci „socialismul“ din prima parte a acestei poezii are acolo numai rolul de piesă de sprijin pentru partea a doua, care e teoretizarea pesimismului. *Socialismul* lui Eminescu, manifestat în poezii cel mult în „Viața“, apare în proza sa sporadic ca, de pildă, cînd, vorbind de suferințele lucrătoarelor dela Regie (în „Viața“ e vorba de lucrătoarele cusătorese) scrie că: „chestiunea socială, atît de ventilată în Europa, trebuie s'o revedem la noi în forma ei cea mai crudă“ („Diverse“ în C. d. L. 1876, S. P. și L. p. 236). Vedem de aici că Eminescu ar fi știut unde să aplice socialismul: în adevăr la proletari. Dar aceasta e absolut incidental la Eminescu. De socialismul său nu se poate vorbi.

2) *Culegere etc.* p. 81.

3) *Rev. soc.* p. 429.

soluție, au dat soluții economice și politice, favorabile acestor clase.

Cu Eminescu, asămănarea e și mai mare, cum am văzut: Singura deosebire stă în soluțiile politice.

*

Am expus faptele. Am putea să isprăvim și aici.—Dar se impun oarecare judecăți asupra atitudinii acestor critici.

Catastrofa, pe care au prezis-o și Eminescu și socialiștii,—dispariția țării,—nu s'a întâmplat. Oricît de rău ar fi în acest moment, privind lucrurile *in bloc*,—viața economică, politică, socială, culturală, etc,—vedem, de atunci pînă azi, un progres.

Aceasta e de ajuns ca să conchidem că acești critici n'au fost drepti în critica lor socială, căci nimic nu poate dovedi dreptatea sau nedreptatea unei critice, de cît îndeplinirea ori neîndeplinirea prevederilor scoase din acea critică.

Iar în atacurile pătimașe aduse reprezentanților formelor nouă, ei n'au avut dreptate deplină, pentru că nu și-au dat samă de *fatalitatea* lucrurilor.—Ba nu! Uneori și-au dat samă. Așa Eminescu, își dă samă de o latură a lucrurilor, cînd scrie că în ultimii 50 de ani, lucrîndu-se pentru emanciparea națională, n'a fost vreme de studiat condițiile reale ale țării ¹⁾.

Această simplă afirmare răstoarnă toată critica lui Eminescu împotriva „Roșilor”. Căci, dacă a fost *fatal* să fie cum a fost, atunci clasa Roșilor n'a fost vinovată; relele criticate au fost, cum s'ar zice, datorite unui caz de „forță majoră”.

Dar Eminescu, în focul criticii, a uitat întotdeauna această considerație...

Socialiștii, care nu și-au dat samă de acest lucru, și-au dat samă, în schimb, de un altul de care nu și-a dat samă Eminescu. Ei au priceput că instituțiile nouă au fost, însele, *fatale*, căci ele au fost datorite presiunii Europei ²⁾.

Apoi, dacă forma politică și socială,—cu toate relele ei inerente,—a fost *impusă*, mai este vinovată cutare sau cutare categorie de oameni?

Dar socialiștii spun că patruzeciopiștii ar fi fost datori să facă o selecție, să aleagă și să importe numai părțile bune ale formelor nouă din Apus ³⁾. E serios acest lucru? Și mai ales în gura unui socialist, a unui determinist, chiar fatalist, în politică? Apoi dacă în Apus, într'o societate cultă, și unde păturile populare puteau opune o mai mare rezistență conștientă, formele nouă dăduseră atîtea rele,—de unde pretenția ca la noi *aceleași* forme să dea roade mai bune de cît în Apus?

Era *fatal* ca la noi formele acelea să dea roade și mai rele, din atîtea pricini, pe care nu e locul să le înșirăm aici.

1) *Culegere etc.* p. 131.

2) *Rev. soc.* p. 403.

3) *Rev. soc.* pp. 396. 432, etc.

pricini care, în mare parte, rezultă din însăși acea lipsă de „conștiință istorică” și autohtone pentru formele nouă, „burgheze”, de care vorbesc și socialiștii și Eminescu.

*

Și dacă se putea ca formele nouă să dea un rezultat cu puțin mai bun,—și se putea, *dacă* între purtătorii, între reprezentanții acelor forme ar fi fost mai mulți oameni buni și inteligenți,—atunci vinovații cei mari au fost aceia care au făcut „eminescianism” politico-social și socialism.

Ne înțelegând *fatalitatea* lucrurilor, ne înțelegând că România trebuia să îmbrace *acele* forme nouă, dacă nu din alte cauze, cel puțin din cauza presiunii europene, eminescianii și socialiștii, în loc să ajute, prin colaborarea lor, la stocarea maximum de bine ce puteau da aceste forme,—și-au cheltuit energia în chip steril, *criticînd*, luptînd împotriva purtătorilor acestor forme, în loc să se amestece între ei și să colaboreze la introducerea și adaptarea acestor forme.

Dacă toți acești critici s'ar fi alipit, de pildă, de C. A. Rosetti, *care voia ca aceste forme (fatale) să servească cît mai mult claselor de jos*, lucrurile ar fi mers cu totul altfel,—presupunînd că C. A. Rosetti ar fi avut stofa unui om de stat.

Acești critici, făcînd ca tot ce a fost mai bun în cîteva generații să critice, în orice caz să stea deoparte,—de unde a urmat că formele nouă au avut ca purtători tot ce a fost mai rău,—au făcut o operă dăunătoare pentru țară, au oprit progresul țării, au pus, deci, piedeci la îmbunătățirea soartei acelor tocmai, în numele intereselor cărora vorbeau, au făcut operă de reacționari.

G. Ibrăileanu.